Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

PEDAGOGNING IJTIMOIY MAQOMINI YUKSALTIRISHDA JADID MEROSIDAGI KASBIY QADR- QIMMAT VA AXLOQIY MAS’ULIYATNING AKSIOLOGIK MUTANOSIBLIGI

Azizjon Yigitalievich Ergashev*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ ergashev@80gmail.com

ANNOTATSIYA

Pedagogning kasbiy qadr-qimmati jadid merosi bilan qiyosda mustaqil hukm va mas’uliyat orqali asoslanadi. Hurmat so‘zsiz bo‘ysunishdan, javobgarlik kamsituvchi nazoratdan farqlanadi. Vazifa, vakolat va resursning mutanosibligi tekshiriladi. Kasbiy rivojlanish suhbatining normativ tartibi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

pedagog maqomi, jadid merosi, kasbiy qadr-qimmat, mustaqil hukm, resurs, mas’uliyat.

DOI: 10.5281/zenodo.23331163

KIRISH

Pedagogning ijtimoiy maqomini yuksaltirishni faqat ehtirom ifodalari yoki shaxsiy fidoyilikka chaqirish orqali tushuntirish yetarli emas. Kasbiy qadr-qimmat o‘qituvchining mustaqil hukmi, o‘quvchi bilan munosabati va o‘z vazifasini bajarishi uchun mavjud sharoit bilan bog‘liq. Axloqiy mas’uliyat esa hurmatning qarama-qarshisi emas, kasbiy vakolatni boshqalar oldida asoslash talabidir. Maqolaning muammosi shu ikki tomon orasidagi mutanosiblikni ochish: hurmat javobgarlikdan ozod qilmasligi, javobgarlik esa kamsituvchi nazoratga aylanmasligi kerak.

Egamqulova XX asr boshidagi adabiyot nazariyasi manbasini tahlil qilib, nazariy tushunchaning ta’limiy ifodasi masalasini ko‘taradi [1]. Mirsaidova Behbudiyning ma’rifiy, publitsistik va dramaturgik faoliyatini birgalikda yoritadi [2]. Mazkur ishlar bilimni yetkazish ijtimoiy faoliyat ekanini muhokama qilish uchun tarixiy material beradi. Biroq ulardan bugungi pedagogning barcha vakolati yoki kasbiy maqom mezonlari bevosita kelib chiqmaydi. Qiyosning vazifasi tarixiy ehtiromni institutsional huquq o‘rniga qo‘yish emas.

Tadqiqot maqsadi pedagog qadr-qimmatini mustaqil kasbiy hukm, javob berish majburiyati va real faoliyat sharoiti birligida talqin qilishdir. Asosiy tezis vazifa va mas’uliyatning kengayishi unga mos vakolat hamda resurs masalasini ham ochishi kerak. Aks holda kasbiy fidoyilik haqidagi talab tashkilotdagi yechilmagan muammolarni shaxs zimmasiga o‘tkazishi mumkin. Bu normativ xavf bo‘lib, maqolada muayyan ta’lim tizimining statistik tavsifi sifatida taqdim etilmaydi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Sakkizta tanlangan ish tarixiy-qiyosiy va normativ-konseptual usullar bilan o‘rganildi. Tahlilda pedagogning ijtimoiy e’tirofi, kasbiy ekspertligi, axloqiy javobgarligi va institutsional sharoiti alohida tushunchalar sifatida ajratildi. Maqsad ularni bitta «yaxshi o‘qituvchi» sifatiga jamlash emas, qaysi talab qaysi imkoniyatga tayanishini aniqlashdir. Mazkur ish ta’lim muassasalarida mehnat sharoiti yoki o‘qituvchilar obro‘sini o‘lchamaydi.

Fikriy misolda o‘qituvchidan individual yondashuv talab qilinadi, biroq unga zarur vaqt va tanlash vakolati berilmaydi. Boshqa vaziyatda yuqori obro‘ sababli uning qarori muhokamadan chiqariladi. Ikkala misol ham mutanosiblik buzilishini ko‘rsatish uchun tuzilgan. Tahliliy tekshiruv «qanday talab?», «qaysi vakolat?», «qanday yordam?» va «kim oldida javob?» savollarini ketma-ket qo‘yadi. Olingan natija validatsiyalangan reyting yoki tashkiliy standart emas.

NATIJALAR

Zlotnikova estetikaning ta’lim va hayot bilan aloqasini yoritadi [3]. Zhukova Rossiya tarixidagi ta’limiy islohotlar va erkin fikr uchun institutsional sharoit masalasini ko‘taradi [4]. Ularning obyektlari farqli, shuning uchun ikkinchi ishdagi tarixiy jarayon jadid faoliyatining tayyor izohi sifatida olinmaydi. Qiyosiy natija shuki, ta’limning axloqiy-estetik mazmuni uni amalga oshiruvchi shaxsning irodasidangina iborat emas; bilimning qanday tashkil qilinishi va unga qaysi sharoit berilishi ham muhokama qilinishi kerak.

Birinchi farqlash hurmat bilan so‘zsiz bo‘ysunish o‘rtasidadir. Pedagogni kasbiy suhbatdosh sifatida hurmat qilish uning dalilini tinglash va tajribasini hisobga olishni talab qiladi. Bu barcha qarorini tekshirilmaydigan haqiqatga aylantirmaydi. Aksincha, kasbiy maqom sababni ochiq ko‘rsatish qobiliyati bilan mustahkamlanishi mumkin. O‘quvchi yoki ota-onaning asosli savoli hurmatsizlik bilan tenglashtirilsa, pedagogning qadrini himoya qilish ta’limiy muhokamani yopish vositasiga aylanadi.

Winch o‘qituvchining professional texnik sifatidagi ideal turini ta’lim maqsadi va kasbiy bilim bilan bog‘laydi [5]. Kidd ta’limdagi epistemik buzilishlarni individual xususiyatlardan tashqari muhit bilan ham muhokama qiladi [6]. Bu yondashuvlar o‘qituvchini mustaqil hukmsiz ko‘rsatma ijrochisiga ham, institutsional sharoitdan butunlay mustaqil qahramonga ham aylantirmaslik uchun asos beradi. Bilimga sodiqlik baholash, hisobot va kasbiy muloqot tartiblariga bog‘liq savollarni ham tug‘diradi.

Ikkinchi farqlash mas’uliyat bilan aybni shaxsga cheksiz yuklash o‘rtasidadir. O‘qituvchi nazorat qilgan tanloviga javob beradi, lekin unga berilmagan resurs yoki vakolatning oqibatini to‘liq shaxsiy nuqson sifatida talqin qilish adolatli bo‘lmaydi. Bu har qanday muvaffaqiyatsizlikni tizimga yuklash degani emas. Talab shuki, xatti-harakat, imkoniyat va tashkiliy cheklov alohida qayd etilsin. Shunda ma’naviy baho sababni tekshirishdan oldingi hukm emas, asoslangan xulosaga aylanishi mumkin.

1-jadval. Kasbiy qadr-qimmat va javobgarlikning mutanosiblik mezonlari

Mezon yoki bo‘g‘in	Tahliliy savol	Taklif etiladigan amal	Talqin chegarasi
Vazifa	Qanday natija talab qilinmoqda?	Maqsad va ko‘rsatkichni farqlash	Hisobot maqsadning o‘zi emas
Vakolat	Pedagog nimani tanlay oladi?	Qaror doirasi va cheklovni aniqlash	Mustaqillik me’yorsizlik emas
Resurs	Vazifani bajarish imkoniyati bormi?	Vaqt va kasbiy yordamni ko‘rsatish	Fidoyilik yo‘q resursni almashtirmaydi
Javobgarlik	Qaysi tanlov uchun izoh so‘raladi?	Harakat va sharoitni birga tahlil qilish	Tanqid shaxsni kamsitish emas

Casal adolat va inson tabiati haqidagi argumentlar munosabatini ko‘rib chiqadi [7]. Mualliflik tatbiqida pedagogning muvaffaqiyatini faqat tug‘ma fazilatga bog‘lash tayyorlash, yordam va teng kasbiy imkoniyat masalalarini yashirishi mumkin. Rosa o‘sish va tezlashuvning yaxshi hayot haqidagi tasavvurga ta’sirini tanqidiy tahlil qiladi [8]. Bu manba barcha ta’limiy o‘zgarish zararli ekanini bildirmaydi; faoliyat hajmi bilan mazmunli pedagogik munosabatning sifati bir ko‘rsatkich emasligini muhokama qilishga imkon beradi.

Uchinchi natija vazifa, vakolat, resurs, javobgarlik uyg‘unligidir. Bu to‘rt unsurdan biri o‘zgarsa, boshqalari qayta ko‘rib chiqilishi taklif etiladi. Masalan, yangi ta’limiy vazifa berilganda faqat yakuniy hisobot emas, uni bajarishga vaqt, metodik yordam va mos qaror huquqi ajratilgani ham muhokama qilinadi. Jadid merosidagi bilimning ijtimoiy vazifasi bu yondashuvga ma’naviy mazmun beradi, ammo sharoitdagi kamchilikni fidoyilik shiori bilan qoplashga asos bo‘lmaydi.

Kasbiy e’tirofning taklif etilayotgan shakli o‘qituvchini doimo muvaffaqiyat namoyish qilishga majbur etmaydi. Asosli tajriba, xatoni tan olish, zarar ehtimolini oldindan ko‘rish va o‘rganilgan saboq ham kasbiy mulohazaning bir qismi bo‘lishi mumkin. Biroq xatoni tan olish beparvolikni oqlamaydi: mavjud bilim, tanlangan vosita va qayta ko‘rish tartibi ajratiladi. Shunday farqlash kasbiy rivojlanish bilan javobgarlikni birga saqlashga qaratilgan.

Fikriy ta’lim tashkilotida o‘qituvchiga yangi rivojlantiruvchi vazifa beriladi, lekin natija faqat hujjatning topshirilgan sanasi orqali baholanadi. Bu holatda hujjatni puxta tayyorlash bilan ta’limiy maqsadga xizmat qilish orasida farq paydo bo‘lishi mumkin. Maqola bunday holat har bir tashkilotda mavjudligini da’vo qilmaydi. U kasbiy mas’uliyatni baholayotgan mezon maqsadning o‘rnini egallab olayotgan vaziyatni aniqlash uchun fikriy sinov taklif etadi.

Boshqa vaziyatda pedagog asosli xavotir bildirib, tashabbusni qayta ko‘rib chiqishni so‘raydi. Bu avtomatik ravishda sustkashlik yoki mas’uliyatdan qochish deb talqin qilinsa, kasbiy hukmning o‘zi jazolanishi ehtimoli tug‘iladi. Aksincha, har qanday e’tirozni tekshirilmaydigan ekspert hukmi deb qabul qilish ham asosli emas. Taklif etilgan mutanosiblik mezoni xavotirning dalili, vakolat doirasi va muqobil yo‘lning mavjudligini birgalikda muhokama qiladi.

Shu asosda kasbiy rivojlanish suhbatida avval vaziyat va imkoniyat, so‘ng qaror mantig‘i, undan keyin zarur ko‘nikma muhokama qilinishi taklif etiladi. Bu tartib shaxsiy javobgarlikni kamaytirishga emas, uni noto‘g‘ri joylashtirmaslikka qaratilgan. Jadid merosidan olinadigan ma’rifiy talab ham pedagogning sha’nini ko‘tarish bilan cheklanmay, bilimga mas’ul munosabatni institutsional jihatdan qo‘llab-quvvatlash haqidagi savolga aylantiriladi.

MUHOKAMA

Mustaqil kasbiy hukmga urg‘u umumiy ta’lim maqsadlari va sifat talablarini susaytiradi, degan e’tiroz bo‘lishi mumkin. Taklif etilgan yondashuv avtonomiyani me’yorsizlik deb olmaydi. O‘qituvchining tanlovi maqsad, dalil va o‘quvchi manfaatiga nisbatan asoslanadi. Umumiy talablar ham o‘z navbatida nima uchun kerakligi va amalda bajarish imkoniyati bo‘yicha izohlanishi lozim. Natijada mustaqillik ham, nazorat ham asoslashdan tashqarida qolmaydi.

Boshqa xavf qadr-qimmat haqidagi tilning faqat ramziy e’tirofga aylanishidir. Tantanali hurmat real muloqot, himoya va rivojlanish imkoniyatiga ulanmasa, uning amaliy mazmuni cheklangan bo‘ladi. Shu sababli maqola e’tirofning natijasini o‘qituvchining qarorga ta’siri, asosli e’tiroz bildirish imkoniyati va kasbiy yordamdan foydalanishi bilan tekshirishni taklif etadi. Bularni o‘lchash uchun alohida kuzatuv va mezon ishlab chiqilishi zarur.

Tadqiqotning chegarasi shundaki, maktab, kollej va universitet pedagogining vakolatlari bir xil emas. Taklif etilgan umumiy tartib muayyan tashkilotning sharoitiga moslashtirilishi kerak. Xuddi shuningdek, jadid mualliflari orasidagi qarashlar tafovuti batafsil tarixiy korpus asosida tekshirilishi lozim. Maqola ushbu farqlarni bekor qilmaydi va o‘z normativ sintezini barcha tarixiy matnlarda tayyor holda mavjud bo‘lgan ta’limot deb taqdim etmaydi.

XULOSA

Pedagogning kasbiy qadr-qimmati hurmat, mustaqil hukm va javobgarlikning birligida asoslandi. Jadid ma’rifiy merosi bilimning umumijtimoiy qiymatini ochishga xizmat qiladi, ammo pedagogdan sharoitsiz fidoyilik talab qilishning asosi bo‘la olmaydi. Vazifa, vakolat, resurs va javobgarlikni birga tekshirish nazariy natija sifatida taklif qilindi. Shu tartib ijtimoiy maqomni tashqi obro‘ bilan cheklamaydi, axloqiy mas’uliyatni esa kamsitish bilan aralashtirmaydi. Amaliy tekshiruv mazkur mezonlarning muayyan ta’lim muhitida qanday ishlashini aniqlashi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Egamqulova N. XX asr boshlaridagi adabiyot nazariyasiga doir ilk manba. Modern Science and Research. 2024. 3(6). (p. 622–626).

   DOI: 10.5281/zenodo.11743792

2. Mirsaidova N. Mahmudxo‘ja Behbudiy buyuk ma’rifatparvar, yozuvchi, publitsist, dramaturg va jamoat arbobi, jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri. Tamaddun nuri. 2024. 6(57). (p. 113–118). DOI: 10.69691/2arxws70
3. Злотникова Т.С. Эстетика в образовании как эстетика жизни (Н.И. Киященко). Вопросы философии. 2023. 8. (p. 57–60). DOI: 10.21146/0042-8744-2023-8-57-60
4. Жукова О.А. На пути к свободной мысли: образовательные реформы А.В. Головнина и становление профессиональной философии в России. Вопросы философии. 2022. 7. (p. 48–56). DOI: 10.21146/0042-8744-2022-7-48-56
5. Winch C. The Teacher as a Professional Technician. Teachers’ Know-How: A Philosophical Investigation. Wiley-Blackwell. 2017. (p. 133–149).

   DOI: 10.1002/9781119355700.ch8

6. Kidd I.J. Epistemic Corruption and Education. Episteme. 2019. 16(2). (p. 220–235). DOI: 10.1017/epi.2018.3
7. Casal P. Distributive Justice and Human Nature. The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press. 2018. (p. 259–282).

   DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.36

8. Rosa H. Dynamic Stabilization, the Triple A Approach to the Good Life, and the Resonance Conception. Questions de communication. 2017. 31. (p. 437–456). DOI: 10.4000/questionsdecommunication.11228